

Я. Б. Лисейко

Національний університет “Львівська політехніка”,

Інститут гуманітарних та соціальних наук

УЧАСТЬ ШЛЯХТИ В ОБОРОНІ СЯНОЦЬКОЇ ЗЕМЛІ ПІД ЧАС ВОЄННОЇ КАМПАНІЇ ДЬЄРДЯ II РАКОЦІ ТА ЙОГО СОЮЗНИКІВ У СІЧНІ–ЛИПНІ 1657 р.

© Лисейко Я. Б., 2014

Вивчається перебіг подій, пов'язаних із вторгненням у Сяноцьку землю в лютому 1657 р. військ трансільванського князя Д. Ракоці та участь в обороні краю шляхти і місцевого населення.

Ключові слова: шляхта, війська, Сяноцька земля, князь Д. Ракоці.

The article examines the events related to the invasion on Syanok land by Transylvanian duke D. Rakots and the participation of nobility and local population in the defense of their lands in February of 1657. Despite the fact that Sanock nobility has been informed about the invasion of D. Rakots's army in advance, they failed to provide adequate resistance to the troops of the duke. The exception was a small clash with Mtkola Vapovsky's cavalry troop and defense of Krosno town. When Sanock nobility faced with the enemy army, which highly exceeded the mobilization capabilities of the local region, who in its turn preferred to wait out that anxious moment. On the other hand, the D. Rakots, who was claiming the Polish crown, initially tried to keep the loyalty of the local gentry. The situation changed after the union of D. Rakots's army with A. Zhdanovych's Cossack corps. A wave of robbers, destruction and violence that spread through the villages and towns of Sanock land completely changed the attitude of the local population not in a favor with Transylvanian duke. Encouraged by failures of D. Rakots's campaign and his allies, Sanock nobility started active preparation to resist the forces of Transylvanian duke that were returning from an unsuccessful campaign. However Sanock nobility showed rather passive position on its military participation in operations directly within the Polish army, by referring to the threat of Sanock land and preferring to stay closer to their homes.

Key words: nobility, Polish army, Syanok land, duke D. Rakots.

Серед комплексу дослідницьких проблем, пов'язаних із вивченням Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, ретельнішого вивчення заслуговує вплив війни на становище певних локальних спільнот – мешканців окремих земель та повітів українських воєводств. Постає важлива проблема: як населення окремих адміністративних одиниць діяло перед тими викликами, що їх ставив військовий час, як воно намагалося уникнути або зменшити вплив воєнної розрухи, передусім на території власного проживання. Наявність актового матеріалу гродських та земських судів дає змогу провести саме такі дослідження, адже документи нерідко фіксують наслідки перебігу військових дій безпосередньо на території діяльності самого суду. Збірка актових книг сяноцького гродського суду є однією із небагатьох, добре збережених колекцій гродських книг на українських землях, ретельне опрацювання яких уможливило вивчення перебігу військових дій Національно-визвольної війни 1648–1657 рр. на території цього регіону.

Сяноцька земля, як південно-західна окраїна Руського воєводства, поряд із Перемишльською землею була в числі перших, хто зазнав вторгнення військ трансільванського князя Дьєрдя II Ракоці.

Мета роботи – дослідити перебіг подій, пов'язаних із вторгненням у Сяноцьку землю військ Д. Ракоці та участі в обороні Сяноччини шляхти і місцевого населення.

Похід Дьєрдя II Ракоці на Річ Посполиту був предметом доволі детального опрацювання в історіографії. Українських істориків передусім цікавила участь у кампанії корпусу козацького війська під командуванням Антона Ждановича. Цю проблему піднімали ще М. Грушевський [1, с. 1296–1323, 1384–1410] та І. Крип'якевич [2, с. 327–331]. Похід Д. Ракоці та його союзників ретельно вивчається сучасними українськими істориками А. Гурбицом [3; 4; 5] та Н. Ніколаєвою [6]. Проблема також піднімалася у працях В. Смолія і В. Степанкова [7, с. 300–302], В. Шевчука [8, с. 80–82], Т. Яковлевої [9, с. 200–202, 213]. Військова кампанія трансільванського князя стала предметом вивчення багатьох польських істориків, починаючи із класичних праць з військової історії Т. Корзона [10, s. 387], Л. Кубали [11] а згодом Я. Віммера [12, s. 108–110]. Найгрунтовнішими дослідженнями цієї проблеми у регіональному вимірі Перемишльської та Сяноцької земель є праці польських дослідників С. Лозинського [13, s. 418–419], А. Борча [14, s. 77–97] та А. Гліви [15], однак висновки авторів можна доповнити новими даними, які подають записи із сяноцьких гродських книг за 1657–1658 рр. У контексті дослідження повітових військ організація територіальної самооборони Сяноччини перед військами Д. Ракоці та його союзників вивчалася Д. Купішем [16, s. 277–279]. Серед угорських дослідників зовнішньополітичну діяльність трансільванського князя вивчали Ш. Гебеї [17] та Б. Варга [18].

18 січня 1657 р. Дьєрдь Ракоці розпочав військову кампанію проти Речі Посполитої. Незважаючи на зиму у горах, його військам вдалося перетнути Карпати і вторгтися у південні землі Руського воєводства [14, s. 79]. Сам князь з основною частиною війська перетнув Карпати вже 29 січня і продовжив просування вздовж долини річки Опору у напрямку Стрия. Швидкий наступ Ракоці у Прикарпатті забезпечували два фактори: система оборони південних рубежів Руського воєводства не була підготовлена до нападу з-за Карпат з боку Угорщини. Також Ракоці проводив умілу політику стосовно місцевої шляхти, якій гарантував безпеку замість нейтральної позиції і надання продовольства для його армії [14, s. 80]. Стратегічною метою князя було здобуття польської корони, тому Д. Ракоці спершу намагався забезпечити собі лояльність місцевого населення. Мета військових дій князя полягала в тому, щоб дійти до Кракова і заблокувати шведську залозу міста з польського оточення, а також захопити Львів. Спроба взяти столицю Руського воєводства завершилась невдачею і 13 лютого війська Д. Ракоці продовжили рейд Прикарпаттям на захід у напрямку Самбора і Перемишля [14, s. 81].

Для сяноцької шляхти похід трансільванського князя не став несподіванкою. Ще 16 грудня 1656 р. король Ян-Казимир видав універсал, яким скликав сяноцьку і перемишльську шляхту на сеймик задля обговорення проблем обороноздатності міст Перемишля, Сянока і Кросна [22, с. 943–944]. У відповідь на королівський універсал сяноцька і перемишльська шляхта 19 січня 1657 р. зібралася на сеймик у Перемишлі [19, s. 210]. Шляхта добре усвідомлювала загрозу нападу свого близького сусіда, тому постановила, що у разі небезпеки підкоморії Сяноцької і Перемишльської земель оголосять посполите рушення. До участі в мобілізації підлягали не лише місцеві шляхтичі-дідичі та посесори маєтків, але й уся інша шляхта, яка передувала на теренах цих земель. На місця збору війська дають можливість прибувати з почтами, озброєними як на гусарський, так і на козацький манер. На сеймику шляхта підняла також проблему обороноздатності прикордонних міст. Сянок не претендував на роль важливої фортеці, оскільки його укріплення перебували у занедбаному стані, а часу для їхнього відновлення не було. Тому ключовим форпостом краю постановили обрати Кросно [19, s. 210].

Залога міста формувалась із піхотинців-гайдуків, яких мобілізували із кожного села церковної, шляхетської чи королівської власності. Участь у мобілізації євреїв Сяноцької землі визначалась окремим пунктом. Єврейська громада мала зібрати 300 зл. на потреби оборони Сяноччини і приготувати запаси пороху та олова на суму ще 300 зл., після чого ці ресурси передавались коменданту міста Кросна [19, s. 212].

До озброєння та амуніції гайдуків ставилися конкретні вимоги: піхотинець мав володіти мушкетом і шаблею, його амуніцію становили п'ять фунтів пороху, три фунти олова, гноти для мушкета. Очевидно гайдуки залучалися до саперних робіт, які велися при зміцненні міських

укріплень, оскільки до їхнього реманенту обов'язково входили мотика і лопата. Піхотинці забезпечувалися провіантом терміном на чверть року. Збір піхоти призначався на 30 січня 1657 р. у Кросні, де гайдуки мали здати кросненському коменданту по 5 зл. на потреби оборони. Перелік зібраних коштів водночас відігравав роль реєстру прибулої піхоти, який подавався для запису у сяноцькі гродські книги [19, s. 212]. Отже, оборону міста сяноцька шляхта вирішила забезпечити мобілізацією ланової піхоти, яку активно застосовували і в попередні роки. Однак, на відміну від попередніх мобілізацій ланових жовнірів, де військо комплектувалося за рахунок піхотинців із певної кількості ланів чи будинків у містах, у 1657 р. піхотинців мобілізували з кожного населеного пункту, не конкретизуючи механізму самого найму, що імовірно пояснювалося поспіхом та надзвичайними умовами, в яких здійснювалась мобілізація війська [20; 21 с. 41–43]. Небажання сяноцької шляхти особисто і відкрито виступити проти ворога чіткіше проглядається порівняно із шляхтою Львівської землі, яка відразу постановила взяти персональну участь у посполитому рушенні разом із своїми почтами [19, s. 213–214].

Піхотинців посилив найнятий сяноччанами кінний загін із 50 вершників, ротмістром якого обрали місцевого заможного землевласника Миколая Ваповського. Для найму кінноти шляхта ухвалила провести до 30 січня 1657 р. спеціальний збір коштів. Як кінний, так і піший військові контингенти Сяноцької землі, підлягали наказам кросненського коменданта [19, s. 211–212]. Останній фактично керував оборонними заходами, що проводились в краю, він також завідував обороною самого міста. Сяноцька шляхта затвердила комендантом Кросна Петра Сіцинського, кандидатуру якого запропонував король Ян Казимир [19, s. 212]. Чи вдалося зібрати піхотинців у Кросні 30 січня 1657 р. і в якій кількості, достеменно не відомо. До того ж у місті вже у цей час мала перебувати боєздатна залога, адже Кросно успішно витримало напад ворожих військ.

Із початком ворожого вторгнення універсалом від 23 січня 1657 р. підкоморій Сяноцької землі призначив збір посполитого рушення шляхти на 6 лютого 1657 р. Сам підкоморій, яким у цей час урядовав Анджей Стано, за станом здоров'я відмовився брати участь у мобілізації війська, перекавши цей обов'язок на сяноцького хорунжого [22, с. 988–990; 23, s. 278]. Не виключено, що як і чимало іншої прикарпатської шляхти, в умовах загальної анархії сяноцький підкоморій волів не наражати себе на зайву небезпеку і в такий спосіб продемонстрував нейтральну позицію стосовно трансільванського князя. Натомість у подальшому мобілізацією керував сяноцький хорунжий Александр Личко.

Тим часом, перебуваючи з обозом у східній частині Перемишльської землі, Дьєрдь Ракоці вирішив провести розвідку боєм на захід у напрямку Кракова, виділивши для цієї мети контингент із тисячі вершників під командуванням Ференца Іштвана. За наказом князя загін добірної кавалерії під командуванням Ф. Іштвана рушив у середині лютого через Хирів у напрямку Сянока [14, s. 82–83]. У Сяноцькій землі угорці не застали жодних більших військових формувань Речі Посполитої. Однак не виключено, що в боях з кіннотою Ференца Іштвана взяла участь хоругва місцевої шляхти під командуванням Миколая Ваповського [16, s. 278]. Імовірно хоругва була повністю розбита, а сам Миколай Ваповський загинув у бою [19, s. 226].

Протягом кількох днів – 17–21 лютого – кіннота Ференца Іштвана спустошувала околиці Сянока і Кросна. Самі міста витримали оточення ворога, оскільки сил і засобів противника не було достатньо для їх взяття. Вже із запізненням, 20 лютого 1657 р. сяноцький хорунжий Александр Личко своїм універсалом скликав місцеву шляхту до оборони Кросна [22, с. 1037]. Вірогідно, що частина шляхти таки змогла прибути до міста перед приходом сюди трансільванської кінноти [14, s. 83]. Під час рейду Сяноцькою землею над військами князя вдавалося утримувати належну дисципліну. Обмежуючи зловживання військових та оминаючи шляхетські маєтки, Д. Ракоці намагався здобути прихильність серед місцевої шляхти. Певну лояльність трансільванському князю таки вдалося здобути, оскільки за деякими винятками його кіннота не зустріла належного опору у Сяноччині [1, с. 1384].

Після рейду в околицях Сянока кіннота Ф. Іштвана рушила долиною Сяну далі на північ. Їм назустріч рухалися передові полки Єжи Любомирського, які дійшли до околиць Тичина, Дубецька, Ланцута і Пшеворська [14, s. 83]. Вже 21 лютого кіннота Ференца Іштвана покинула Сяноччину і

продовжила рух в напрямку Перемишля. Після незначних сутичок з польськими військами і відступом основних сил поляків перед Дьєрдем Ракоці був відкритий шлях на Краків [14, s. 83, 92].

Невдовзі після того, як передові загони Д. Ракоці покинули територію Сяноцької землі, цей край зазнав набагато жорстокіших грабіжницьких нападів, самовільно вчинених невеликими загонами козаків, вояків трансільванського князя та його союзників.

Ситуація із військовою дисципліною значно ускладнилася після того, як до війська Д. Ракоці 21 лютого приєднався корпус козаків під командуванням Антона Ждановича. Якщо у своїй армії трансільванський князь спершу підтримував військовою дисципліною на належному рівні, то втомлений багаторічними військовими діями корпус козаків А. Ждановича у послуху втримати було важко. Як наслідок, похід у подальшому супроводжувався грабунками та насиллям стосовно місцевого населення, що викликало зміни у ставленні до військ та особи самого князя [14, с. 84, 87]. Відправляючи корпус полковника Ждановича на західноукраїнські землі, гетьман Богдан Хмельницький універсалом від 31 грудня 1656 р. обіцяв захист та безпеку місцевому населенню та закликав його приєднуватися до Запорізького війська [2, с. 330–331]. На ділі ж населення Сяноцької землі в короткому часі зазнало нечуваних грабунків, знищень та насилля, як недвозначно вказують селянські юраменти, від “венгрів, козаків, волохів і мультян” [22, с. 1519].

Спершу, внаслідок рейду кінноти Ф. Іштвана найбільших знищень зазнали поселення на відтинку шляху з Сянока до Перемишля. У результаті рейду шкоди зазнали міста та містечка, розташовані на цьому шляху, – Сянок, Динів, Дубецько, Бабичі, Бжозів. Зокрема кіннота під командуванням Ф. Іштвана знищила околиці Сянока і Бжозова [24, s. 14]. Вже згодом, внаслідок грабіжницьких нападів жовнірських груп, підпорядкованих Д. Ракоці та козакам, грабунків і знищень зазнали інші села Сяноцької землі: Врублик (спустошено 3 лани), Білобереги (спустошено 1,5 лана, вбито окремих селян, знищено 8 будинків), Тарговиська (спустошено 4 лани, вбито 6 селян і 5 загородників), Дубецько, Бабичі (знищено 15 будинків), Ступниця (спустошено 2 лани), Бахів (2 лани), Шкляри (1 лан) [22, с. 1400, 1519; 25, с. 1587–1588, 1638, 1639, 1640–1641, 2054–2055]. Розлогу картину руйнувань подали селяни з Івонича: внаслідок грабунків, здійснених козаками та угорцями, а також через переходи військ Речі Посполитої, у селі знищено панський двір, спалено костел, а його срібло та золото розграбовано, знищено сільські рахункові книги. У селі було вбито 40 селян, викрадено 400 коней, 40 корів, у сільських ставках спущено воду. Нападники спалили 19 будинків, у результаті опустіло 8 ланів поля [22, с. 1459–1460]. Убивства селян, а також згадки про знищення костелів можуть вказувати на розправи, які козаки чинили із місцевими польським католицьким населенням, яке особливо чисельно проживало у західній частині Сяноцької землі.

Знищення, завдані поселенням на заході Сяноччини (Врублик, Білобереги, Тарговиська, Івонич), пов'язані із нападом загонів Д. Ракоці та козаків на Кросно. Добре уфортифіковане місто угорцям і козакам не вдалось захопити, невдача натомість була компенсована спаленням передмість і довколишніх сіл [24, s. 14]. Після невдалої спроби захопити Кросно, нападники рушили до близького Кам'янецького замку в Одриконю. Угорці та козаки оточили замок, оборону фортеці очолив магнат Ян Фірлей, що був тогочасним власником замку. Оборонцями твердині виступила шляхта з довколишніх сіл, на озброєнні в них були мушкети, один фальконет, значна кількість пороху. Після нетривалої облоги, завдавши знищень замку та близькому селу Одрикінь, нападники рушили далі на північ [14, s. 87].

16 березня 1657 р. війська Д. Ракоці покинули терени Руського воєводства і, форсувавши р. Віслок, продовжили бойові дії на заході. Вже після того, як війська Ракоці та його союзників рушили далі на захід, ситуація у Сяноцькій землі ускладнилась нападами гірських розбійників. Відсутність влади розв'язала руки загонам тольгаїв, які дуже активізували свою діяльність у Сяноччині. Край зазнав нищівних нападів на тутешні села та шляхетські маєтки [22, с. 1360–1361].

Провал кампанії Дьєрдя Ракоці призвів до відступу його військ і союзників у червні 1657 р. з території Речі Посполитої. Сяноцька земля в черговий раз опинилася перед небезпекою ворожого вторгнення. На цей раз краю загрожував перехід відступаючого деморалізованого війська трансільванського князя. Мешканці Сяноцької землі, очікуючи повернення військ Д. Ракоці, прийняли цілий комплекс заходів, аби протистояти можливому вторгненню. Відповідно до

універсалів коронного маршалка Єжи Любомирського та сяноцького каштеляна Зигмунта Фредра про оголошення посполитого рушення, сяноцька шляхта прибула 13 липня під Сянок на військовий припис, де також провела засідання сеймику під головуванням сяноцького підстарости Миколая Фарурея [22, с. 1313–1314]. Місцеві шляхтичі постановили 21 липня зібратись посполитим рушенням під Сяноком і перебувати там у боєготовності доти, поки король не видасть наказу роз'їхатись по домівках. Сяноччани вирішили відправити до монарха посольство у складі чернігівського чашника Адама Буркацького і Збігнева Добка. Посли мали клопотати в короля про дозвіл перебувати посполитому рушенню у Сяноцькій землі у зв'язку із загрозою повернення військ Д. Ракоці. Вони також мали донести монарху відомості про участь сяноччан в обороні Речі Посполитої, зокрема, доповісти про ситуацію, що склалася із розбитим загоном Миколая Ваповського [19, s. 226]. Такий жест мав продемонструвати лояльність місцевої шляхти до короля і виправдати її доволі пасивну реакцію на вторгнення Д. Ракоці у початковий період його кампанії. Ян Казимир натомість наказав сяноцькій шляхті взяти участь у загальному посполитому рушенні. На наступному сеймиковому зібранні сяноцької шляхти, яке відбулося 8 серпня 1657 р., сяноччани в черговий раз відправили посольство до короля, з метою переконати монарха в доцільності оборони самої Сяноцької землі [19, s. 228].

На час вторгнення військ Д. Ракоці у Сяноцьку землю і вже після його відступу у місті Кросні дислокувався загін королівської піхоти, який відповідав за оборону міста, як важливого стратегічного оборонного прикордонного пункту. Військовою залогою, а також самою обороною міста, розбудовою та зміцненням міських укріплень керував призначений королем комендант [22, с. 1154–1156]. За вказівкою короля, оперативну допомогу при зміцненні укріплень Кросна мала надати сяноцька шляхта, залучивши для цього своїх підданих. 15 червня 1657 р. Ян-Казимир наказав посилити роботи щодо відновлення та зміцнення укріплень Кросна, а також дав вказівку забезпечити належне комплектування піхотою міський гарнізон. До робіт над посиленням міських фортифікацій залучались піддані сяноцької шляхти, а самі роботи проводилися щоденно, за чим слідкував комендант міста [22, с. 1320–1321]. Роль Кросна в обороні Прикарпаття була гідно відзначена королем – Ян-Казимир 5 травня 1657 р. звільнив місто і належні до нього села – Суходол, Білобереги, Гловенку від постоїв та утримання військ, застерігши за мешканцями міста і сіл Кросненського староства обов'язок утримувати залогу піхоти Кросна [22, с. 1154–1156]. Серед інших заходів король провів ротачію кросненського коменданта. Попереднього коменданта, Петра Сіцинського, замінив Войцех Портінс. Очевидно, Петро Сіцинський не впорався із виконанням своїх обов'язків. У королівському універсалі лише зазначено, що попередній комендант не резидував у самому місті, тобто не перебував постійно поряд із підпорядкованим йому гарнізоном, як цього вимагали військові устави [22, с. 1155–1156]. Імовірно цей факт викликав сумніви в лояльності і надійності особи коменданта.

Залишки військ Д. Ракоці наблизились до Сяноцької землі вприкінці червня – на початку липня 1657 р. Однак наявність значних польських військових формувань в районі Самбора, а також натиск загонів Стефана Чернецького змусили Д. Ракоці обрати інший шлях відступу, маршрут якого оминув Сяноцьку землю. Трансільванський князь повернувся у Семигород заледве із кількасотенним військом, втративши свою армію під час відступу, а козаки А. Ждановича відступили вглиб України із значними втратами [14, с. 92–93]. Після невдалого походу Д. Ракоці Сяноцька земля стала плацдармом для підготовки вторгнення у Трансільванію польського війська під командуванням Єжи Любомирського [26, s. 67].

Тож сяноцька шляхта задалегідь була попереджена про вторгнення військ семигородського князя. До того ж мешканці Сяноцької землі, які опинилися сам на сам із повномасштабним вторгненням армії сусідньої держави, не могли дати належної відсічі військам князя. Помітнішими винятками стали лише збройний опір невеликого кінного загону Миколая Ваповського, а також оборона міста Кросна та Кам'янецького замку. Сяноцька шляхта перед обличчям армії противника, яка в разі переважала мобілізаційні можливості тутешнього краю, воліла перечекати тривожний момент. З іншого боку, сам Дьєрдь Ракоці, претендуючи на польську корону, спершу намагався здобути лояльність місцевої шляхти. Ситуація змінилася після об'єднання армії Д. Ракоці із

козацьким корпусом А. Ждановича. Грабунки, знищення та насилля, які в той час прокотилися селами та містечками Сяноцької землі, остаточно налаштували місцеве населення проти семигородського князя. Підбадьорена невдачами кампанії Д. Ракоці та його союзників на території Польщі шляхта Сяноцької землі взялася до активної підготовки відсічі військам семигородського князя, які поверталися із провального походу. Водночас сяноцька шляхта проявила доволі пасивну позицію стосовно участі у військових діях безпосередньо у складі загальнодержавного посполитого рушення, натомість, посилаючись на загрозу безпеці Сяноцької землі, воліла залишитись безпосередньо поблизу своїх домівок.

1. Грушевський М. *Історія України-Руси*. – К., 1997. – Т. IX, Ч. 2. – 1638 с. 2. Крип'якевич І. *Богдан Хмельницький*. – Львів, 1990. – 408 с. 3. Гурбик А. *Українська армія у війні коаліційних сил проти Речі Посполитої (1656–1657)* // *Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку*. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 69–78. 4. Гурбик А. *Україна в умовах Раднотської системи: похід української армії на Краків (1657 р.)* // *Україна і Польща – стратегічне партнерство на зламі тисячоліть*. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 34–47. 5. Гурбик А. *Україна і Трансільванське князівство в умовах Раднотської коаліції (1656–1657 рр.)* // *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення / Матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–16.04.2005 р.)*. – К., 2006. – С. 134–154. 6. Ніколаєва Н. *Завершальний етап походу козацьких військ під керівництвом Антона Ждановича в Польщу в 1657 р.* // *Гілея: науковий вісник*. – К., 2013. – № 73. – С. 4–6. 7. Смолій В., Степанков В. *Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)*. – К., 2009. – 447 с. 8. Шевчук В. *Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення*. – К., 1995. – 390 с. 9. Яковлева Т. *Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. Причини і початок Руїни*. – К., 1998. – 447 с. 10. Korzon T. *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. – Kraków, 1912. – Т. II. – 522 s. 11. Kubala L. *Wojna Brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657*. – Lwów, 1910. – 439 s. 12. Wimmer J. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. – Warszawa, 1965. – 385 s. 13. Łoziński W. *“Prawem i lewem”*. *Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII w.* – Lwów, 1913. – Т. I. – 483 s. 14. Borcz A. *Działania wojenne na terenie ziemi przemyskiej i sanockiej w latach “Potopu” 1655–1657*. – Przemyśl, 1999. – 140 s. 15. Gliwa A. *Działania militarne na obszarze Rusi Czerwonej podczas inwazji wojsk siedmiogrodzko-kozackich w 1657 r. Straty i zniszczenia wojenne na terenie ziemi przemyskiej* // *Rocznik Przemyski*. – Przemyśl, 2010. – Т. XLVI. – *Historia wojskowości*. – S. 9–93. 16. Kupisz D. *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. – 468 s. 17. Varga B. *Orosz-ukran konfliktus a perejaszlavi egyezménytől az andruszovői békekig (1654–1667)*. – Szeged, 2004. – 159 s. 18. Gebei S. *II. Rákóczi György Külpolitikája (1648–1657)*. – Budapest, 2004. – 249 s. 19. *Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum t. zw. Bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału krajowego / Antoni Prochaska*. – Lwów, 1911. – Т. XXI. – 753 s. 20. Луцейко Я. *Підготовка та організація військового походу сяноцьких ланових жовнірів у 1653 р.* // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” „Держава та армія”*. – 2013. – № 752. – С. 19–23. 21. Луцейко Я. *Участь шляхти у мобілізації війська в Сяноцькій землі на початку Польсько-Шведської війни 1655–1660 рр. (квітень–грудень 1655 р.)* // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” „Держава та армія”*. – 2014. – № 7–84. – С. 40–46. 22. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 15 Сяноцький гродський суд, оп. 1, спр. 169*. 23. *Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy / Oprac. K. Przyboś*. – Wrocław, 1987. – 415 s. 24. Motylewicz J. *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*. – Przemyśl–Rzeszów, 1993. – 317 s. 25. *ЦДАЛ України, ф. 15 Сяноцький гродський суд, оп. 1, спр. 173*. 26. Sołtys W. *Klęski elementarne w ziemi sanockiej w XVII wieku i ich wpływ na życie mieszkańców* // *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*. – Sanok, 1984. – Nr. 28. – S. 56–76.